

הדרשה בטקס ההכתרה כרבה של שכונת אחוזה רבתי

(ר"ח ניסן, תשס"ג)

הרב פרופ' דניאל הרשקוביץ

הַנְּי הַעֲנִי מִמַּעַשׁ נִרְעַשׁ וְנִפְחָד מִפְּחָד יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל. עִמָּךְ יִשְׂרָאֵל שְׁלַחוּנִי, אֵף עַל פִּי שְׂאִינִי כְּדָאֵי וְהִגּוּן לְכֶךָ.

ברשות הרבנים הראשיים, רבנים, אבי מורי, אמי מורתי, רעייתי ובני המשפחה, חבר הכנסת (ניסן סלומיאנסקי), נשיא הטכניון, אנשי ציבור – איש איש לפי מעלתו וכבודו, קהל קדוש.

הגמרא¹ אומרת: "קצרו של דבר - על שלו הוא אומר ברוך שהחיינו וקיימנו, על שלו ועל של חבירו - אומר ברוך הטוב והמטיב". בהתאם לכך נפסק ברמב"ם² וכן בשולחן ערוך³: "קצרו של דבר - כל דבר טובה שהיא לו ולאחרים מברך הטוב והמטיב, וטובה שהיא לו לבדו מברך שהחיינו". על טובה אישית מברך, איפוא, שהחיינו. למשל, מברכים שהחיינו על בית חדש, על בגדים חדשים. יש הסוברים שראוי לברך שהחיינו גם על ענייני גדולה וכבוד. הנה, ר' אלעזר מגרמיזא, תלמיד ר' יהודה החסיד, כתב⁴ שחתן תורה וחתן בראשית בשמחת-תורה מברכים שהחיינו, משום שיש להם הנאה ושמחה מסיום התורה והתחלת התורה (אף כי לא נהגו כן).

לפי זה, האם שייך שאברך היום שהחיינו?

אכן – ר' יעקב בן צבי עמדין, היעב"ץ, בספרו "מור וקציעה" כתב שמי שנתעלה לרבנות ודורש ברבים יברך אם יודע בנפשו שכל כוונתו לשם שמים ברבנות שלו.

דברים אלו מעוררים אצלנו קושי. ברכת שהחיינו מברכים רק על דבר ראוי. הנה, על החובה לברך שהחיינו על בגד חדש נאמר במשנה ברורה⁵: "ודוקא אם קנה בגד שראוי ללובשו תיכף, אבל אם קנה שום דבר שאינו ראוי ללובשו או להשתמש בו כמו שהוא, רק שצריך ליתן לאומן לתקן, לא יברך שהחיינו עד שעה שילבש הבגד או ישתמש בהכלי".

אם, למשל, הבגד גדול במידותיו ממידות הלוּבש הרי נראה שלא ראוי לו לברך. יתירה מזאת, ב"בן איש חי" וב"נהר מצרים" מובא שמנהג מקובל בעדות ספרד שהקונה את הזכות להוציא את ספר התורה באמירת כל נדרי, הוא מברך שהחיינו, ומוציא את הקהל ידי חובת ברכה. בנושא זה נשאל הרב עובדיה יוסף כיצד לנהוג במקרה שהאיש הזוכה בספר תורה של כל נדרי הוא נועל נעלי עור. האם בכל זאת יוכל אותו אדם לברך שהחיינו להוציא את הקהל ידי חובת ברכה זו? תשובתו⁶ היא שאדם כזה, שמרשה לעצמו לעלות ולאחוז בספר התורה כשהוא נועל נעלי עור, בעצם היום הקדוש, דבר שהוא איסור חמור לכל הדעות, אין ספק כי האיש הנ"ל אינו ראוי ואינו כדאי.

הנובע מכאן שאין לו לאדם שאינו ראוי לברך שהחיינו. יתירה מזאת, כאמור לעיל, ה"מור וקציעה" כתב שמי שנתעלה לרבנות ודורש ברבים יברך אם יודע בנפשו שכל כוונתו לשם שמים ברבנות שלו. מי יכול להעיד זאת על עצמו?

¹ מסכת ברכות דף נ"ט ע"ב

² הלכות ברכות פרק ל' הלכה ז'

³ אורח חיים סימן רכ"ב סעיף א'

⁴ בסוף סעיף שע"א של ספרו "הרוקח"

⁵ סימן רכ"ג ס"ק י"ז

⁶ שו"ת "יחוה דעת" חלק א' סימן ס'

אכן, בשו"ת חתם סופר⁷ מסופר על הגאון ר' דוד שטרויז כ"ץ זצ"ל שהיה בפרנקפורט, ונקרא לשרת ברבנות בפולדה, ובדרשתו החל בציטוט הפסוק⁸: "וַיְבָרֶךְ דָּוִד אֶת ה' לְעֵינֵי כָל הַקְּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִד בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲבִינוּ מְעוֹלָם וְעַד עוֹלָם", ואחרי שאמר "בְּרוּךְ אַתָּה ה'" סיים "שהחיינו" וכו', ואומר החתם סופר שנראה שהוא היה מסופק וחש לברכה לבטלה, ועל כן עשה כנ"ל.

לכן, אם בגאונים וגדולים כך - נראה פשוט שאיני יכול לברך היום שהחיינו.

אך אולי ניתן להציע כיוון אחר. ישנו כלל הלכתי האומר: "הכל הולך אחר המעמיד". מקורה של הקביעה הוא בטומאת כלים, כמופיע בגמרא מסכת שבת⁹. שם נקבע כי כלי שניקב והנקב נסתם באמצעות חומר אחר, אופיו של הכלי (כלי חרס או מתכת) לצורך ענייני טומאה וטהרה ייקבע ע"י החומר שסתם את הנקב, שכן הוא המעמיד את הכלי.

כלל זה הורחב לעניינים הלכתיים נוספים. למשל, כלי מתכת וזכוכית שהיו של גוי צריכים טבילה. לעומת זאת, כלי עץ אינם טעונים טבילה. מה דינו של דלי עץ, המחוזק מבחוץ בחישוקי מתכת. לכאורה, הכלי עצמו עשוי מעץ, אך הרא"ש אומר¹⁰ שיש שהיו רוצין לומר שכלים שיש להם חישוקים של ברזל, כגון דלי שמעמידין אותו, שצריך טבילה, לפי שהכל הולך אחר המעמיד.

דוגמה נוספת בענין אחר – איסור גבינות של נכרים. במשנה¹¹ מובא: אָמַר רַבִּי יְהוּדָה, שָׁאֵל רַבִּי יִשְׁמַעֵאל אֶת רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ כְּשֶׁהָיוּ מְהַלְכִין בְּדֶרֶךְ. אָמַר לוֹ, מִפְּנֵי מָה אָסְרוּ גְבִינֹת שֶׁל גּוֹיִם. אָמַר לוֹ, מִפְּנֵי שֶׁמַּעֲמִידִין אוֹתָהּ בְּקֶבֶה שֶׁל נְבִלָה. אָמַר לוֹ, וְהֲלֹא קִבַּת עוֹלָה חֲמוּרָה מְקַבֶּת נְבִלָה וְאָמְרוּ כִּהֵן שִׁדְעָתוֹ יָפָה שׁוֹרְפָה חִיָּה... (חזר) וְאָמַר לוֹ, מִפְּנֵי שֶׁמַּעֲמִידִין אוֹתָהּ בְּקֶבֶת עֲגָלֵי עֲבוּדָה זָרָה. אָמַר לוֹ, אִם כֵּן, לָמָּה לֹא אָסְרוּהָ בְּהִנָּאָה. הִשְׁיֵאוּ לְדָבָר אַחֵר, אָמַר לוֹ, יִשְׁמַעֵאל אַחֵי, הֵיאָךְ אַתָּה קוֹרָא¹² כִּי טוֹבִים דְּדִיךְ מִיָּיִן, אוֹ כִּי טוֹבִים דְּוִיךְ. אָמַר לוֹ, כִּי טוֹבִים דְּוִיךְ. אָמַר לוֹ, אֵינן הַדָּבָר כֵּן, שֶׁהָרִי חָבְרוּ מְלַמֵּד עָלָיו, לְרִיחַ שְׁמֵיךְ טוֹבִים.

ר' עובדיה מברטנורא מסביר שם כי "השיאו לדבר אחר - ולא רצה להגיד לו טעמו של דבר. מפני שעדיין לא עברו שנים עשר חודש שנגזרה גזירה זו, וחכמים אינם מגלים טעמי גזירותיהם עד שיעברו שנים עשר חודשים - עד שתתפשט גזירתן, כדי שאנשים שטעם הגזרה לא יראה להם לא יבואו לזלזל בה. הטעם האמיתי לאיסור גבינות של נכרים הוא: מפני שמעמידין אותה בעור קיבה של שחיטת נכרים שהיא נבילה. הברטנורא מסביר שמשום בשר בחלב לא היה אסור, כיון שבשר אינו אוסר בחלב אע"פ שמעמידו, עד שיתן בו טעם. אבל דבר של איסור מעיקרו - שחיטת נכרים שהיא נבילה, אוסר בהיתר אע"פ שאינו נותן בו טעם, כל זמן שהוא מעמיד, כיון שהכל הולך אחר המעמיד".

ועוד דוגמה: רבי ישראל בן פתחיה איסרליין נדרש¹³ לשאלה האם מותר לשנות את ייעודם של הכלונסאות המעמידים את הפרוכת של ארון הקודש, ולייצר מהם ריקועי מתכת לסימון ספרי התורה לקריאה. מסקנתו היא שאין לעשות כך, כיון שהכלונס מעמיד הפרוכת, ויש לומר שהוא כמו הפרוכת עצמה, שהרי הכל הולך אחר המעמיד, ואין להורידו מקדושתו.

מצינו שימושים מושאלים בכלל "הכל הולך אחר המעמיד" גם בנושאים לא הלכתיים, למשל הראב"ד המחזק את ידי המקפידים להבין את האמור בספרים ללא היזקקות לתיקונים, והוא

⁷ חלק א' (או"ח) סימן קנ"ו (מצוטט גם בשו"ת "מנחת יצחק" חלק א' סימן א')

⁸ דברי הימים א' פרק כ"ט פסוק י'

⁹ דף ט"ו ע"ב (ודומה לו במסכת שבת דף ס' ע"א)

¹⁰ על עבודה זרה פרק ה' סימן ל"ה

¹¹ מסכת עבודה זרה פרק ב' משנה ה'

¹² שיר השירים פרק א' פסוק ב'

¹³ "תרומת הדשן" חלק ב' סימן רכ"ה

אומר¹⁴: "ומי שמעמיד הגירסא כמות שהיא בכל הספרים בלי חסרון ויתרון - הכל הולכין אחר המעמיד".

נחזור לענייננו. אמרנו שהעומד אינו ראוי לברך שהחיינו. אך "הכל הולך אחר המעמיד", ולכן צריך לבחון את המעמיד ולראות אם הוא ראוי.

כאשר אני עומד היום ומקבל את הרבנות על שכונת אחוזה רבתי – ישנם חמישה מעמידים, ברבדים שונים.

המעמיד הראשון: המדרש אומר¹⁵: "כִּי מֵרֵאשׁ צָרִים¹⁶ - אלו האבות, וּמִגְבְּעוֹת אֲשׁוּרָנוּ¹⁷ - אלו האמהות". סוד כחו ועמידתו של העם ככלל, ושל כל אחד ואחד כפרט, הוא הכוח אותו אנו יונקים מן הדורות הקודמים. אתמול היה יום הזכרון של סבי, אבי אבי, ר' משה הרשקוביץ ז"ל. עד גיל שמונה השתעשעתי על ברכיו של סבי אמי, הרב ישראל דוד שלזינגר זצ"ל, אב"ד בודאפעסט ואח"כ רב בחולון, שהיה דור אחד עשר, בן אחר בן, לר' מרדכי יפה "בעל הלבושים". הגמרא אומרת¹⁸ שתורה מחזרת על אכסניא שלה. בהתאם לכך, ניצבים פה ומעמידים אותי היום אבות אבותי, וביניהם ר' שמואל הלוי בעל "מחצית השקל", ר' עקיבא איגר, ר' יאיר חיים בכרך בעל "חוות יאיר", "בעל הלבושים", המהר"ל מפראג, ועד דוד המלך. גם אם העומד אינו ראוי – המעמיד הזה בוודאי ראוי הוא.

המעמיד השני: הגמרא אומרת¹⁹: "שלשה שותפין יש באדם, הקב"ה ואביו ואמו". אביו ואמו של אדם הם גם בכלל המעמיד הקודם, אך יותר מכך, כי הרי הם המעצבים בפועל את דמותו של אדם. הדברים נכונים לגבי אב ואם בכלל, ובמיוחד לגבי אבי מורי ואמי מורתי. שניהם אודים מוצלים מאש השואה הנוראה, שזכו לעלות ארצה, ליטול חלק פעיל במערכה על קוממיותה של מדינתנו, ולהיות שותפים פעילים בבנין ארץ ישראל לעם ישראל על פי תורת ישראל. לתרום לבטחון המדינה, לחינוך ולכלכלה. הורי הם שהתוו את דרכי וניתבו את אורחותי, והם ממשיכים ללוותנו בעצה והדרכה גם היום. הזכות המלאה על בחירתי והליכתי בדרך המשלבת תורה ומדע שמורה להם. והמעמיד הזה – ראוי הוא.

המעמיד השלישי: ידועים דברי ר' עקיבא לתלמידיו על רחל רעייתו²⁰: "שלי ושלכם שלה הוא". דבריו של ר' עקיבא לא נאמרו לתפארת המליצה. זאת אמת המוסברת במקום אחר בגמרא²¹: "גדולה הבטחה שהבטיחון הקדוש ברוך הוא לנשים יותר מן האנשים, שנאמר²²: "נָשִׁים שְׂאֵנָנוֹת קִמְנָה שְׂמֵעָנָה קוֹלֵי בָנוֹת בְּטָחוֹת הַאֲזִינָה אִמְרָתִי". אמר ליה רב לרבי חייא: נשים במאי זכיין? באקרויי בנייהו לבי כנישתא ובאתנווי גברייהו בי רבנן ונטרין לגברייהו עד דאתו מבי רבנן". בעלי המוסר מסבירים את שאלתו של רב: כיצד ייתכן שזכותן של הנשים גדולה יותר? הרי הן העוזרות לבעליהן ובניהן ללמוד תורה, אך זכות הלומדים עצמם נראית גדולה יותר, שהרי²³: "וְתִלְמוּד תוֹרָה כְּנֶגֶד כָּלֵם"? התשובה היא, כפי שמסביר ר' אליהו לאפיאן: אצל הלומד יש גם רגעים של בטלה מלימוד. לא כל הזמן שהוא אמור להקדיש ללימוד אכן מנוצל ללימוד, ועל הזמן הלא מנוצל - אין כל שכר. אבל רעייתו, המקבלת על עצמה את עול הבית והמשפחה בעת היותו לומד, אצלה – במשך כל הזמן הזה היא צריכה להתמודד עם הדברים לבדה, ללא הנחות. לכן, היא מקבלת שכר על מלוא הזמן, ואם כן - "גדולה הבטחה

¹⁴ שו"ת הראב"ד סימן ל"ז

¹⁵ מדרש תנחומא פרשת בלק סימן י"ט ועוד

¹⁶ במדבר פרק כ"ג פסוק ט'

¹⁷ שם

¹⁸ בבא מציעא דף פ"ה ע"א

¹⁹ מסכת קידושין דף ל' ע"ב וכן מסכת נדה דף ל"א ע"א

²⁰ מסכת כתובות דף ס"ג ע"א וכן מסכת נדרים דף נ' ע"א

²¹ מסכת ברכות דף י"ז ע"א

²² ישעיה פרק ל"ב פסוק ט'

²³ מסכת פאה פרק א' משנה א'

שהבטיחן הקדוש ברוך הוא לנשים יותר מן האנשים". רבים שואלים: איך ניתן להספיק ולעשות בתחומים רבים כל-כך? אין לנו אפשרות להרחיב את המצע של 24 שעות היממה. ממילא, כאשר עוסקים בדבר אחד - זה בא על חשבון דבר אחר. מטבע הדברים, עשייתנו הרבנית מתמקדת בשעות הלילה ובשבתות, זמנים המוקדשים אצל רוב האנשים למשפחה. הזכות הגדולה היא, איפוא, של המעמיד המאפשר את זאת, של רעייתי וילדי. כל זה בצד מלאכת הקודש של ניהול חטיבת בינים ותיכון של חינוך מיוחד. זאת ועוד - זכרתי לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה. ומעל לכל זאת - זכינו ב"ה לשותפות מלאה, בדעה ובמעש, בכל הליכותינו, שותפות שהיא תנאי הכרחי לעשייתנו. לכן, להוי ידוע שכל מה שיש לי, לא רק בתורה אלא גם במדע, שלה הוא. והמעמיד הזה ראוי הוא.

המעמיד הרביעי: המשנה אומרת²⁴: "רַבֵּן גַּמְלִיאֵל בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יְהוּדָה הַנְּשִׂיא אֹמֵר, יָפָה תְּלִמוּד תּוֹרָה עִם דֶּרֶךְ אֶרֶץ, שִׁיגִיעַת שְׁנֵיהֶם מְשַׁכַּחַת עֵוֹן, וְכָל תּוֹרָה שֶׁאֵין עִמָּה מְלָאכָה, סוּפָה בְּטִלָּה וְגוֹרְרַת עֵוֹן". פירוש המונח "דרך ארץ" כאן, כפי שמסבירים, בין היתר, מחזור ויטרי לר' שמחה מויטרי (מתלמידיו של רש"י). פירוש רבינו יונה על אבות לר' יונה בן ר' אברהם גירונדי, מגן אבות לרבי שמעון בן צמח דוראן על אבות, הוא "מלאכה, סחורה, מקצוע". מלאכתו של אדם, העיסוק במקצועו, הם המעמידים את תורתו. זכות גדולה היא לי להיות קשור אל הטכניון - מכון טכנולוגי לישראל - זה כ-30 שנה, כסטודנט לכל שלושת התארים, וכיום כחבר סגל ודיקן. הטכניון, המיוצג כאן ע"י נשיאו, אינו רק בגדר מקום עבודה. זהו מוסד מדעי, מן המכובדים והמובילים בעולם, סמל למצויינות, העוסק בקידום חזית הידע האנושי, במחקר ובהוראה. הוא עבורי חלק בלתי נפרד מן ההויה, מן השילוב המוכרח של תורה ומדע. לעיסוקי במוסד, בכל רמ"ח אברי, חלק חשוב בהעמדת תורת. והמעמיד הזה ראוי הוא.

והמעמיד החמישי: אני עומד היום ומקבל את הרבנות על שכונת אחוזה רבתי, ובפשט - המעמיד הוא קהילת אחוזה. כל מה שאומר על קהילת אחוזה רבתי יהיה בבחינת מקצת שבחה, שכן היא מצויינת בכל שלושת הדברים עליהם העולם עומד. זאת קהילה נדירה ביופיה ובאיכויותיה, קהילה מכובדת ומיוחסת של בני תורה תלמידי חכמים, של גומלי חסדים, של מצויינים בדברים שבין אדם לחבירו ובדברים שבין אדם למקום, ושל עוסקים בצרכי ציבור באמונה. זכתה הקהילה להיות במשך יותר מ-40 שנה תחת הנהגתו של מורה מורנו הרב בנימין זאב בנדיקט זצ"ל, איש תורה ומדע, גאון בש"ס, ברמב"ם ובפוסקים. בתקופה זאת התפתחה כאן דוגמא נדירה של "מאן מלכי? רבנן", או כלשון הגמרא²⁵: "מנא לך דרבנן איקרו מלכים? ... דכתיב²⁶: 'בי מלכים ימלוכו וגו''". ואל היחס המיוחד הזה, בין רב וקהילה, נשאבנו גם אנו. מעל ומעבר לכל זה, תוכה של הקהילה - רצוף אהבה. האהבה בה מחבקים כאן את האדם באשר הוא אדם בכלל, ואותנו בפרט. איני יודע במה זכיתי לשבת על כס הרבנות בקהילה שכזאת. גם אם העומד אינו ראוי - המעמיד הזה בוודאי ראוי הוא.

בסיכומם של הדברים - המעמידים כולם ראויים, ואם כן, אם "הכל הולך אחר המעמיד", אולי היינו יכולים למצוא פתח להתיר לברך במעמד זה שהחיינו.

דא עקא, בנושא ברכת שהחיינו המצב שונה. ברכת שהחיינו היא ברכה אישית על שמחה אישית, גדולה אישית. ברגע שלענין יש שותפים נוספים הרי, כפי שראינו בתחילה, אין מברכים כלל שהחיינו, אלא ברכת הטוב והמטיב.

עם השאלה הזאת, התחבט רבי אברהם יצחק הכהן קוק לפני 82 שנה, עם בחירתו לרב הראשי הראשון של א"י. הדברים שאמר הרב קוק בעת הכתרתו, נראים כאילו יועדו וכוונו למעמד שלנו, הערב הזה. וכך אמר הרב: "יודע אני בעצמי, כי אין אני ראוי לכל הכבוד הרב שהנחילו אותי הערב הזה, והרבה אני מצטער על שמעריכים אותי יותר מכפי שהנני באמת וחולקים לי כבוד יותר מאשר אני ראוי. הילכך, אין אני יכול לברך ברכת "שהחיינו" בשם ומלכות. אבל

²⁴ מסכת אבות פרק ב' משנה ב'

²⁵ מסכת גיטין דף ס"ב ע"א

²⁶ משלי פרק ח' פסוק ט"ו

רגשי הידידות והאהבה, שמצאתי בקהל הנאספים, משמחים אותי, ויש כבר ספק ברכה. על כן אברך בלי שם ומלכות".

הרב קוק היטיב ממני לבטא את רגשותי שלי, היום.

יהי רצון מלפניך ה' אלקי שלא יארע דבר תקלה על ידי, ולא אכשל בדבר הלכה, שלא אומר על טהור טמא ועל טמא טהור, ולא על מותר אסור ולא על אסור מותר, וישמחו בי חבירי, ואל יכשלו חבירי, ואשמח בהם²⁷.

ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.

²⁷ על פי הגמרא במסכת ברכות דף כ"ח ע"ב והרמב"ם בהלכות ברכות פרק י' הלכה כ"ג